

УДК 821.161.2-32.09"190" М. Черемшина:[7.046:398.86]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/23.166367>

Ганна СОКІЛ,
orcid.org/0000-0002-8352-2124
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української фольклористики
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) gan.sokil@gmail.com

БАЛАДНІ МОТИВИ У НОВЕЛІ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ «ПАРУБОЦЬКА СПРАВА»

У статті проаналізовано фольклорні джерела, мотиви та образи яких простежуються у новелі Марка Черемшини «Парубоцька справа». Концепційно твір тягнє до народної ліро-епіки: фабула відтворює баладну подію про Шумильця, якого ведуть карати за те, що звів багато дівчат, а за ним іде ціла громада. У новелі Марко Черемшина подає подібну ситуацію. Натяк на трагічну розв'язку заявлений у баладі вже в перших рядках («Ведуть Шумильця рубати»), що й заставляє слухача завчасно налаштуватися на драматичний лад, однак покарання героя відбувається «поза кадром». У літературному ж творі читач не готовий до трагічного завершення, тому ще з більшою вразливістю сприймається несподівана смерть героя. Експресивна фінальна ситуація художнього твору змальована за фольклорною схемою, відрізняється лише наявністю конкретного виконання (оприлюднення розправи над парубком) і місцем дії (в залі суду). Фольклорне моделювання на образно-персонажному рівні розглядається на конкретних прикладах зіставлення: як фольклорний, так і літературний персонаж відзначається вродою, подібною поведінкою. По-своєму осмисливши та художньо освоївши уснословесні джерела, Марко Черемшина подав їх у своєрідній інтерпретації.

Ключові слова: фольклор, балада, новела, композиція, сюжет, мотив, образ.

Hanna SOKIL,
orcid.org/0000-0002-8352-2124
Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Ukrainian Folkloristics Studies
Ivan Franko National University of Lviv,
(Ukraine, Lviv) gan.sokil@gmail.com

BALLED MOTIVES IN THE NEW NOVELETTE BY MARKO CHEREMSHYNA "A FELLOW'S CASE"

The article analyzes folklore sources, plot, motives, images which are modeled in the novel by Marko Chermeshyna "A Fellow's Case". Conceptually, the work tends to a folk-lyrical epic: the plot recreates a ballad event about Shumyltse, which was punished for loving many girls, and the entire community is following him on his way to the place of punishment. Genesis of the head character Fedusya reaches the epic where we find a lot of common in ceremonial songs (hayivkas and wedding motives). In short, Marko Chermeshyna presents a similar situation: the fair-haired fellow Fedus desecrated in one village seventeen girls. Indignant parents filed a lawsuit. The court sentenced Fedus to pay to each of them. The guy agreed to give "one moor of field" to every girl, except of the one which was originating from gypsies. Offended Cija killed Fedus with a knife in the courtroom. In the ballad, the hint of the tragic finish of the events is already presented in the first lines ("Leading Shumil'tse to hack"), which triggers the listener to adjust to the dramatic system in advance, but the punishment of the hero is "out of frame." In the literary work, the reader is not ready for a tragic conclusion, so even with greater vulnerability perceived unexpected death of the hero. The expressive final situation of the artistic work is depicted according to the folklore scheme, differs only in the presence of the execution (the disclosure of the punishment over the guy) and the place of action (in the courtroom). By its very nature, the finish of novelett is more similar to the epic solution Folk simulation at the figurative character level is considered on concrete examples of the comparison of the hero of the epic and the short story: both the folk and literary character are said to be similar in behavior. They combine elements of erotic and vegetative magic. Parallel novels with folklore sources are evidenced and characterized by their forms of dialogue, folk rhythm, poetic dimensions. Having mastered and artistically mastered verbal sources in his own way. Marko Chermeshyna presented them in a peculiar interpretation. The author was subjected to a deep creative synthesis of folk material and his own artistic fabrication with his ideological and creative goals. Syncretism of the national poetic and, in fact, the individual complement each other and create extremely colorful pictures of short stories.

Key words: folklore, ballad, novelett, composition, plot, motive, image.

Постановка проблеми. Фольклоризм як категорія літератури має вже на сьогодні відповідне теоретично-термінологічне наповнення, що проявляється насамперед в авторському осмисленні народної культури, традиції, різних уснопоетичних образів, мотивів, сюжетів та підпорядкуванні їх своїм ідейно-творчим цілям. Метод інтердисциплінарних зв'язків дає можливість детально, «мікроскопічно» прозондувати літературний текст, глибше розкрити його значення і коди.

Аналіз досліджень. Чимало українських письменників зверталися до фольклорних першоджерел. Про високу творчу майстерність Марка Черемшини у засвоєнні народнопоетичних мотивів, образів, стилю, ритміки йшлося в дослідженнях багатьох літературознавців (А. Музички, О. Засенка, В. Лесина, М. Грицюти, О. Гнідан, І. Денисюка, О. Дея, Р. Піхманця та ін.), однак взаємозв'язки усної й писемної літератури – явище не вичерпне, оскільки це не звичайне запозичення, а саме та животворна атмосфера, яка породила і визначила зміст і колорит усієї його творчості. У новелах Марка Черемшини, на нашу думку, постійно пульсує народне джерело, щоразу виблискуючи новими струменями. Вказаний літературний твір був об'єктом наукових студій з погляду психоаналітичної інтерпретації художнього тексту (Лях 2009: 70–74), до нього апелювали, вивчаючи малу прозу в українській літературі XIX – початку XX ст. (Денисюк, 1999: 150 та ін.), проте досі немає спеціального дослідження про фольклорні джерела цієї новели.

Мета статті – на основі проаналізованих варіантів народної балади, залучаючи тексти обрядових пісень (гайвок), зіставлення фольклорного й літературного сюжетів, образів, спробуємо виявити народнопоетичні елементи та їхню роль у новелі Марка Черемшини «Парубоцька справа».

Виклад основного матеріалу. Майже кожен літературний твір Марка Черемшини може скласти окрему студію з погляду взаємозв'язків з усною словесністю. До того ж, як влучно зауважив Р. Марків, існують певні закономірності явища фольклоризму, які можна дослідити лише на прикладі творчості окремого письменника, кожного окремого твору (Марків, 2007: 222). «Парубоцька справа», на наш погляд, – саме той яскравий при-

клад, як уснопоетичний компонент органічно ввійшов у сюжетну модель і в композиційні частини, а також відіграв важливу роль у змалюванні образів новели. Відомо, Марко Черемшина у своїй творчості звертався до різних жанрів української усної словесності, зокрема в новелі «Парубоцька справа», зауважила Олена Гнідан, простежується багато мотивів, близьких до побутових пісень. Це, на думку дослідниці, «деталізований одяг Федуся, його обіцянки дівчатам, зрада; це відтворення красуні (портрет циганки Ції) тощо» (Гнідан, 1995: 135). Насправді в новелі знаходимо чимало подібних мотивів із народних пісень про кохання, родинно-побутових. Концепційно ж твір більше тяжіє до ліро-епіки. Органічне злиття трагізму з ліризмом, за спостереженням О. Дея, «вдихнув» митець із гуцульської пісенної епіки, зокрема, пісень-хронік (Дея, 1981: 151). Твердження О. Дея потребує доповнення й розширення, оскільки, крім співанок-хронік, письменника цікавили й інші фольклорні жанри, що належать до цього ж роду, зокрема билини й балади. Тягу до останніх підмітив І. Денисюк, зауваживши, що розв'язка в новелі «Парубоцька справа» створює «настрій шоку, жаху від несподіваного вбивства героя»: «Лірика, романтика, поетичний пафос, гумор, іронія, сарказм, трагізм – у таких тембрах стилізовано новелістичну, точніше навіть баладну подію» (Денисюк, 1999: 150).

Зіставляючи літературний і фольклорний твори, передусім впадає у вічі те, що сюжет новели, на наш погляд, побудований за моделлю народної балади про Шумильця¹: в усному творі ведуть карати Шумильця («Ведуть Шумильця рубати»). За ним іде ціла громада, (в обрядових піснях – дівчата), у деяких варіантах балади його супроводжує «громада з панамі» (запис В. Щурата) або «люди з панамі» (запис О. Роздольського). Яка ж причина його покарання? У баладі відповідь криється у діалозі з героєм: «Ведуть Шумильця рубати, А взяли го ся питати: – Ци много-с дівчат ізрадив?» (Колесса, 1946: 25). Як впливає з тексту, парубок виявився спокусником, звів багато дівчат, за що його чекає покарання. Варіанти народної балади закріпили різну кількість зведених дівчат: 13, 15, 17 («Ой дванадцять-єм ізрадив, А тринадцяту Катрусю») (Колесса, 1946: 25);

² Зауважимо, що народну баладу про Шумильця записав І. Франко від матері у Нагуєвичях. У свій час К. Квітка не знайшов інших варіантів тексту (крім запису І. Франка) в доступних йому виданнях, зазначивши, що ця пісня становить «велику рідкість і за поетичним змістом, і за музичною формою» (Квітка, 2007: 82). До речі, й на сьогодні мало подібних публікацій. В академічному виданні народних балад надруковано два варіанти (один під назвою «Нема Шумильця на селі», що належить І. Франкові (Балади, 1987: 400–401), інший також із Галичини – «Втікав Джурило горами» (без конкретної паспортизації) (Балади, 1987: 401–402). Ще один міститься у збірці «Пісні Тернопільщини» – «Ой їхав Джурило ланами» (Стельмашук-Медведик, 1988: 60–61). Інших публікацій балади нам не відомо. Щоправда, кілька варіантів вдалося віднайти авторіві цієї статті серед архівних матеріалів, зокрема фіксації О. Роздольського, В. Щурата, І. Волошинського.

(«А п'ятнайцятку Ганусю», запис Щурата), («Іа сімнайцятку Марину», запис Роздольського).

Новела Марка Черемшини має подібну фабулу: вродливий парубок Федусь знеславив у селі сімнадцять дівчат. Обурені їхні батьки подають до суду, який вирішує, що Федусь має заплатити кожній дівчині. Хлопець погоджується дати «по моргові поля» всім дівчатам, окрім циганки Ції. Ображена Ція вбиває ножем Федуса в залі суду.

Автор зосередив свою увагу й на числових деталях: «А він збавив сімнайцятеро» <...>. «А дедю болить серце за свою дитину. Зібралися всі сімнадцять та й Федуса до суду завдали <...>. Беруть деді доньок навперед себе і ведуть до міста до суду» (Черемшина, 1974: 293). Число дівчат у новелі аналогічне з фольклорною версією в запису О. Роздольського – сімнадцять. Відтак літературний персонаж, як і фольклорний, за зраду багатьох дівчат мусить бути покараний. Ця тенденція простежується і в народному, і в літературному творі, своєрідно розгортаючись за правилами відповідного жанру. У баладі ведеться деталізований діалог із приводу вчинку Шумильця та викупу, призначеного для кожної зведеної дівчини: «А взяли го си питати: Ци маєш ти їм що дати?». Герой пісні відповідає: «За тих дванайцят дам гроші, А за попівну дам коня. А за дяківну дам зброю. А за вїтївну сїделце. А за Ганусю дам душу. А за Марину сам згину» (запис Роздольського). Із фольклорного тексту видно, що Шумильце усвідомлює свою провину і готовий «сам згинуту» за одну з них. Натомість у новелі викуп не диференційований: кожній по моргові землі. До того ж у літературному творі не так виразно зображено відчуття провини головного героя у скоєному: він задоволено погладжує «вусок», підсміхається до дівчат, що підтверджує його самовпевненість та самозакоханість. Парубок абсолютно не готовий до трагічної розв'язки, як не має такого наміру й читач. Саме в цьому проявляється талант письменника – підвести читача до несподіваної розв'язки, створити «настрій шоку, жаху». Отже, у новелі Марка Черемшини, порівняно з народним твором, завершальний епізод значно сильніший.

Натяк на трагічне завершення, заявлений у перших рядках балади («Ведут Шумильця рубати»), заставляє слухача якоюсь мірою налаштуватися на мінорний лад. Прикінцеві рядки народного твору лише констатують цей драматичний факт як уже здійснений. Відсутність героя, сама його смерть показані через поведінку дівчат, які «будут в коршму йти Та й за Шумильця згадають». У літературному ж творі до самої розв'язки читач залишається в полоні романтичних описів чарівної

вроди Федуса, довкільної природи. Щоправда, й у новелі є натяки на тривожні передчуття, вони подаються здебільшого в ліричних відступах письменника («Ей, ба чого ж ти, ріко, той красний вогонь так швидко ізгасила» тощо) і не настільки яскраво виражені, не перебувають, так би мовити, на поверхні тексту, їх зрештою треба помітити й відчуту. Тому ще з більшою вразливістю сприймається смерть героя, несподівана, швидка, на очах у всіх. Експресивна фінальна ситуація літературного твору нагадує фольклорну модель, відрізняється лише наявністю конкретного виконання (оприлюднення розправи над парубком) і місцем дії (в залі суду), а фактично розв'язка та ж – смерть головного героя (у народній баладі покарання героя натомість відбувається «поза кадром»).

Народнопоетичний опис простежуємо в новелі і на образно-персонажному рівні: Федусь високий, як ясен, у нього «шовковий вус» та русяві кучері. Він – молодий, красиво одягнений тощо. Марко Черемшина змалював образ Федуса розлого. Усі закохані дівчата й жінки, як слушно зауважив І. Денисюк, створюють колективний портрет Федуса – «громадського любаса», наче хор у класичній трагедії (Денисюк, 1999: 150). Додамо, що саме на цьому фоні портрет Федуса розкривається глибше й набуває більш вагомого значення. Мабуть, не випадково в народних творах пісенний герой завжди у дівочій присутності. У гаївці чи весільній пісні, скажімо, за Джурилом іде «дівочок триста» або «двіста»: «Ішов Джурило з міста, За ним дівочок триста». Гіперболізація кількості дівчат підкреслює не лише зовнішню красу, привабливість парубка, а його успіх серед жіноцтва та пристрасть до дівчат.

Герой літературного твору Марка Черемшини аналогічно, як і фольклорний персонаж, постійно знаходиться під владою Еросу. «Ерос Черемшини, за словами Д. Донцова, – се дух «генуса», се найвище найняття тої сліпої енергії життя, яка є предметом його творчості взагалі. Як сама природа є він – цинічний й підступний, і самолюбний, а з другої сторони – жорстокий і безжурний, шляхетний і трагічний, триумфуючий над всім дочасним, над самою смертю»: (Цит за: Лях, 2009: 71). Іншими словами, за законами природи Ерос сприяє перемозі життя над смертю. І хоча «Парубоцька справа» є чи не єдиною новелою циклу «Парасочка», в якій у конфлікті між Еросом і Танатосом перемагає Танатос, усе ж ідея продовження життя, на нашу думку, почерпнута з народного світогляду. Фізична смерть літературного героя не перекреслює ідеї життя, яке за законами природи постійно відновлюється й продовжується. Мабуть, тому в новелі не простежується засудження Федуса з боку

автора. Письменник малює читачеві не просто гарного «парубка над парубками», а ліричну натуру. Дитя природи, яке звикло «набуватися» на землі і кожної миті ловити смак життя» (Лях, 2009: 72). Більше того, Марко Черемшина підводить читача до думки, що в головного героя твору смак життя нерозривний з парубоцькою справою, яку не може покарати жоден суд.

Наприкінці відзначимо, що паралелі новели з фольклорними джерелами засвідчують і характерні для них форми діалогу. Ритміка літературного твору також близька до фольклорної².

Висновки. Отже, в новелі «Парубоцька справа» знайшли своє втілення обрядовий образ Джурила та баладний персонаж Шумило. Значні аналогії з фольклорними джерелами виявляються як у сюжетному, так і в персонажно-образному змалюванні, а також на поетикальному рівні. Глибинний творчий синтез фольклорного матеріалу та власного художнього вимислу автор підпорядкував своїм ідейно-творчим цілям. Синкретизм народнопоетичного і власне індивідуального взаємодоповнюється та створює надзвичайно колоритні картини новели.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балади. Кохання та дошлюбні взаємини. Київ, 1987. 472 с.
2. Гнідан О. Марко Черемшина. Нарис життя і творчості. Київ, 1995. 167 с.
3. Дей О. Спілкування митців з народною поезією. Київ, 1981. С. 146–152.
4. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – початку XX століття. Львів, 1999. 267 с.
5. Квитка К. Коментарій к сборнику українських народних мелодий, изданному в 1922 году. Підгот. до друку В. Тюпа. *Етномузыка*. Львів, 2007 № 2. С. 74–122.
6. Лях Т. Психологічна інтерпретація новели Марка Черемшини «Парубоцька справа». *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія філологічна. 2009. № 20. С. 70–74.
7. Марків Р. Теоретичні аспекти фольклоризму в літературі. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2007. Вип. 41. С. 215–223.
8. Піхманець Р. Із покутської книги буття. Засади творчого мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича. Київ: Темпора, 2012. 580 с.
9. Стельмашук С., Медведик П. Пісні Тернопільщини. Київ: Музична. Україна, 1988. 496 с.
10. Колесса Ф. Улюблені українські народні пісні І.Франка. Львів, 1946. 60 с.
11. Черемшина Марко. Твори: у двох томах. Київ, 1974. Т. 1. С. 289–295.
12. Kolberg, O. Pocucie. Kraków, 1882. 300 s.

REFERENCES

1. Balady (1987). Balady. Kokhannia ta doshliubni vziemyny [Ballads Love and premarital relationships]. Kyiv. 472 p. [in Ukrainian].
2. Hnidan, O. (1995). Marko Chermeshyna. Narys zhyttia i tvorchosti [Marco Chermeshyna. Essay on life and work]. Kyiv. 167 p. [in Ukrainian].
3. Dej, O. (1981). Spilkuvannia myttsiv z narodnoiu poeziieiu. [Communication of artists with folk poetry]. Kyiv. P. 146–152. [in Ukrainian].
4. Denysiuk, I. (1999). Rozvytok ukrains'koi maloï prozy XIX – pochatku XX stolittia [Development of the Ukrainian small prose of the 19th – and early 20th centuries]. Lviv. 267 p. [in Ukrainian].
5. Kvytka, K. (2007). Kommentaryj k sborniku ukraïnskykh narodnykh melodyj, yzdannomu v 1922 hodu [Commentary on the collection of Ukrainian folk melodies, published in 1922. Prepare to print V. Tyupa]. *Etnomuzyka*. Lviv. Nr 2. P. 74–122. [in Ukrainian].
6. Liakh, T. (2009). Psykhoanalitichna interpretatsiia novely Marka Chermeshyny "A Fellow's Case". [Psychoanalytic interpretation of the novel by March Chermeshyna "A Fellow's Case"]. *Scientific herald of the Uzhgorod University. Series Philologi*. Nr. 20. P. 70–74. [in Ukrainian].
7. Markiv, R. (2007). Teoretychni aspekty fol'kloryzmu v literaturi [Theoretical aspects of folklorism in the literature]. *Herald of the Lviv University. Series Philologi*. Issue 41. P. 215–223. [in Ukrainian].
8. Pikhmanets', R. (2012). Iz pokuts'koi knyhy buttia. Zasady tvorchoho myslennia Vasylia Stefanyka, Marka Chermeshyny i Lesia Martovycha. [From Pocutsk book of being. Basics of creative thinking by Vasyl Stefanyk, Mark Chermeshyna and Les Martovich]. Kyiv: Tempora. 580 p. [in Ukrainian].
9. Stel'maschuk, S.–Medvedyk, P. (1988). Pysni Ternopil'schyny. [Songs of Ternopil region]. Kyiv: Musical Ukraine. 496 p. [in Ukrainian].
10. Kolessa F. Uliubleni ukrains'ki narodni pisni Ivana Franka [Favorite Ukrainian Folk Songs of Ivan Franko]. Lviv, 1946. 60 p. [in Ukrainian].
11. Chermeshyna Marko. Tvory: v dvokh tomakh [Works: in two volumes]. Kyiv, 1974. Vol. 1. P. 289–295.
12. Kolberg, O. (1882). Pocucie. [Pokutsie]. Krakov. 300 p. [in Poland].

² Ритмічний склад новел Марка Черемшини детально вивчав А. Музичка, ґрунтовно розширив і доповнив сучасний дослідник Р. Піхманець (Див.: Піхманець, 2012).